

พระยาอนุমানราชธน

ปราชญ์สามัญชน

ผู้นิรมิต “ความเป็นไทย”

ศาสตราจารย์สายชล สัตยานุรักษ์

พระยาอนุমানราชชน
ปราชญ์สามัญชนผู้นิรมิต
“ความเป็นไทย”

พระยาอนุমানราชธน รักษาการในตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน

พระยาอนูมานราชชน
ปราชญ์สามัญชนผู้ริเริ่ม
“ความเป็นไทย”

ศาสตราจารย์สายชล ตัญยานุรักษ์

ราคา ๒๓๐ บาท

ภาพจากปก

พระยาอนูมานราชชน
ฉายเส้นโดย สุลักษณ์ บุณปาน

หนังสือเล่มนี้พิมพ์ด้วยหมึก
ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม
เพื่อปกป้องธรรมชาติ
และสุขภาพของผู้อ่าน

พระยาอนูมานราชชน ปรากฏการณ์สามัญชนผู้นิรมิต “ความเป็นไทย” ศาสตราจารย์สายชล สัตยานุรักษ์

พิมพ์ครั้งแรก : มีนาคม ๒๕๕๖

ราคา ๒๓๐ บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

ศาสตราจารย์สายชล สัตยานุรักษ์.

พระยาอนูมานราชชน

ปรากฏการณ์สามัญชนผู้นิรมิต “ความเป็นไทย”.

กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๖.

๒๗๖ หน้า : ภาพประกอบ.

๑. อนูมานราชชน, พระยา-ชีวประวัติ I. ชื่อเรื่อง
923.7

ISBN 978 - 974 - 02 - 1091 - 7

สำนักพิมพ์มติชน

- ที่ปรึกษาสำนักพิมพ์ : สุพจน์ แจ้งเร็ว, จุฬาลักษณ์ ภูเกิด, นงนุช สิงหเดชะ
- ผู้จัดการสำนักพิมพ์ : กิตติวรรณ เทิงวิเศษ
- รองผู้จัดการสำนักพิมพ์ : รุจิรัตน์ ทิมวัฒน์
- บรรณาธิการบริหาร : สุลักษณ์ บุณปาน
- หัวหน้ากองบรรณาธิการ : อพิสิทธิ์ อีระจากรวรรณ
- พิสูจน์อักษร : ชิตติช่วง ธรวิน | พัทน์นลิน อินทรหอม
- ศิลปกรรม : นุสรา สมบูรณ์รัตน์
- ออกแบบปก : สุลักษณ์ บุณปาน
- ประชาสัมพันธ์ : ดั่งฤดี ศรีโพโรจน์

บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน) : ๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล

ประชานิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๑๓๓๕

โทรสาร ๐-๒๕๕๙-๕๘๑๘

แม่พิมพ์สี-ขาวดำ : กองพิมพ์สี บริษัท มติชน จำกัด (มหาชน)

๑๒ ถนนเทศบาลนฤมาล ประชานิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ

๑๐๙๐๐ โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๒๔๐๐-๒๔๐๒

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด ๒๗/๑ หมู่ ๕ ถนนสุขาประชา

สวรรค์ ๒ ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด นนทบุรี ๑๑๑๒๐

โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๔-๒๑๓๓, ๐-๒๕๕๒-๐๕๙๖

โทรสาร ๐-๒๕๕๒-๐๕๙๗

จัดจำหน่ายโดย : บริษัท งานดี จำกัด (ในเครือมติชน) ๑๒ ถนน

เทศบาลนฤมาล ประชานิเวศน์ ๑ เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

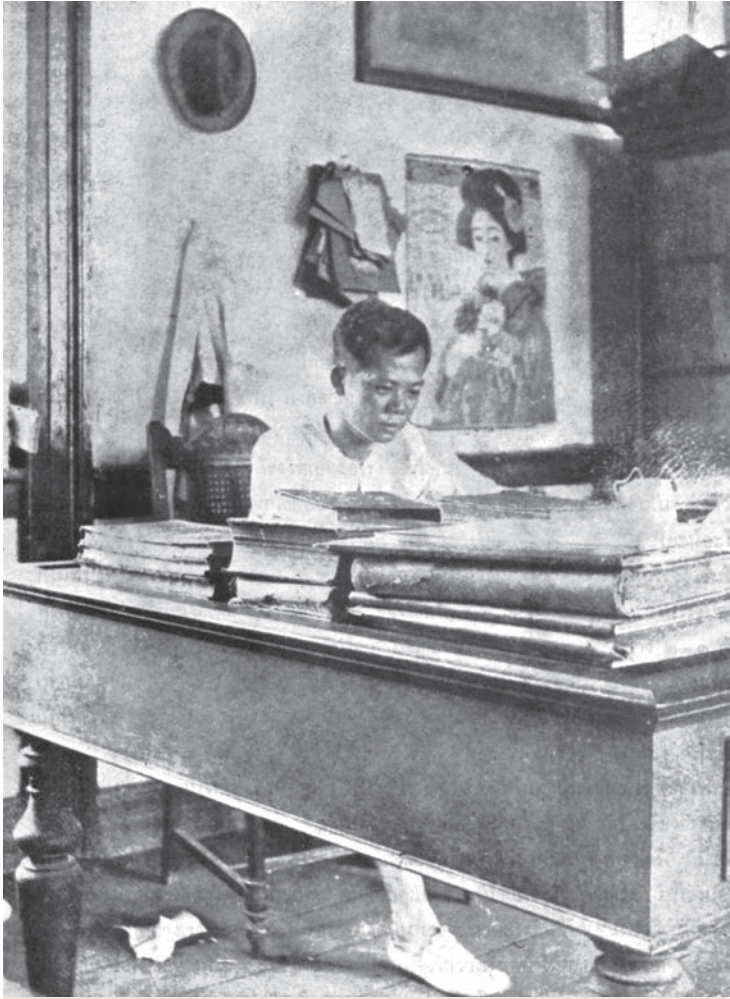
โทรศัพท์ ๐-๒๕๕๐-๐๐๒๑ ต่อ ๓๓๕๐, ๓๓๕๑

โทรสาร ๐-๒๕๕๑-๙๐๑๒

Matchon Publishing House a division of Matchon Public Co., Ltd.

12 Tetsabannueman Rd, Prachanivate 1, Chatuchak, Bangkok 10900

Thailand

พระยาอนุমানราชธน เมื่อครั้งทำงานที่กรมศุลกากร

สารบัญ

พระยาอนุমানราชชน
ปราชญ์สามัญชนผู้นิรมิต “ความเป็นไทย”

คำนิยม	(๘)
คำนำ	(๑๒)
๑ บทนำ	๓
๒ ภูมิหลังและพื้นฐานความคิด ของพระยาอนุমানราชชน	๑๕
บุคลิกภาพและความคิดทั่วไปของพระยาอนุমানราชชน	๓๖
๓ การตอบสนองนโยบายทางการเมืองและวัฒนธรรมของ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในทศวรรษ ๒๔๘๐	๕๗
การนิยาม “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ในทศวรรษ ๒๔๘๐	๖๕
เรื่องสำคัญที่พระยาอนุমানราชชนเน้นในทศวรรษ ๒๔๘๐	๗๐
- อาณาบริเวณของ “คนเชื้อชาติไทย” ที่ควรรวมเป็น “แผ่นดินเดียว”	๗๐
- ความเหมือนของคำไทยและคำจีนที่แสดงว่าคนจีนเคยเป็นคนไทย	๗๘
- การเน้นความสำคัญของ “ภาษาไทย”	๘๕
- การผลิตซ้ำ “คุณธรรม” ของคนใน “ชาติไทย”	๙๐
- การสร้าง “ความรู้” เพื่อทำให้ฝรั่งเศสและอังกฤษเป็นชาติศัตรู	๙๕

๔ การนิยาม “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย”

ในทศวรรษ ๒๔๙๐

๑๑๗

การเคลื่อนไหวทางการเมืองวัฒนธรรมในสังคมไทย

ในทศวรรษ ๒๔๙๐

๑๑๙

การสร้างความรู้ทางวัฒนธรรมในทศวรรษ ๒๔๙๐

๑๒๙

- ผลงานเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ในทศวรรษ ๒๔๙๐

๑๓๓

- การสร้าง “ความรู้” เกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมชาวบ้าน

๑๓๕

- การสร้างมโนทัศน์ “ชนบทไทยนี้ดี” และ “สังคมชาวนา”

๑๔๐

- ความสำคัญของภาษาถิ่น

๑๔๗

การกำหนดแนวทางใหม่ในการดำเนินนโยบายวัฒนธรรม

๑๕๐

การเสริมสร้าง “คุณธรรม” เพื่อชาติและผู้นำแห่งชาติ

๑๕๗

๕ การเสนอความรู้เกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทย

ในทศวรรษ ๒๕๐๐-๒๕๑๐

๑๗๕

การนิยาม “ประชาชาติไทย” และ “วัฒนธรรมไทย”

ในทศวรรษ ๒๕๐๐

๑๘๐

การแบ่งชั้นทางวัฒนธรรม

๑๘๕

การสร้างมโนทัศน์เกี่ยวกับศาสนาต่างๆ

๒๐๒

การทำให้วัฒนธรรมของชาวบ้านเป็นส่วนหนึ่งของ
“วัฒนธรรมไทย”

๒๐๗

การวางรากฐานวิธิตัดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท

๒๑๓

การสร้างความรู้เพื่อให้คนไทยเห็นคุณค่าของ “อดีต”

๒๑๕

๖ บทสรุป

๒๓๕

บรรณานุกรม

๒๔๖

คำนิยม

พระยาอนุমানราชชน
ปราชญ์สามัญชนผู้มีรศมิต “ความเป็นไทย”

ไม่ว่าจะเป็นคนรุ่นไหน ต่างก็ต้องศึกษางานของพระยาอนุมานราชชน-ผมพูดอย่างนี้เพราะอะไร เพราะพระยาอนุมานฯ เป็นผู้รักสามรตคของอดีตไว้ในงานนิพนธ์จำนวนมาก ในยุคของท่าน ท่านสร้างควมรู้ใหม่ ๆ ที่ล้ำคณ และเป็นปราชญ์ที่อยู่ตรงจุดเชื่อมโยงของประวัติศาสตร์ก่อนและหลังการปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ แม้จะสอนอยู่ที่จุฬฟ้าฯ ช่วงทศวรรษสุดท้ายของชีวิต แต่ตลอดชีวิตของพระยาอนุมานฯ ท่านเป็นปัญญาชนสาธารณะ เป็นนักมานุษยวิทยาไร้สำนักผู้สรรคส์สร้างรูปแบบของสังคมที่เรายังสังเกตเห็นได้ในวันนี้

แม้จะเห็นได้ว่า พระยาอนุมานฯ มีชีวิตอันสมถะเรียบง่าย แต่ท่านทำงานใกล้ชิดกับผู้มีฐานะและยศถาบรรดาศักดิ์สูง ทั้งเจ้านายในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งนายกรัชมุนตรีทหารและพลเรือน ท่านเชื่อมโยงระบบเดิมกับระบบใหม่ และทำหน้าที่ในการจรรโลงพิทักษ์รักษาโครงสร้างสังคมแบบแบ่งคนออกเป็นลำดับชั้น และโครงสร้างการเมืองแบบรวมศูนย์อำนาจ ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ผลงานของท่านมีบทบาทต่อนโยบายของรัฐบาล พอล่วงถึงทศวรรษ ๒๔๙๐ ไม่น่าประหลาดใจว่าพระยาอนุมานฯ จะตอบโต้กับฝ่ายซ้าย แต่ท่านเองก็ไม่ได้มีส่วนโดยตรงในการฟื้นฟูอุดมการณ์กษัตริย์นิยม ต่างจากปัญญาชนกระแสหลักส่วนใหญ่ ที่มุ่งฟื้นฟูอุดมการณ์ราชาชาตินิยมกันอย่างกว้างขวาง

แม้ว่าพระยาอนุมานฯ จะไม่ได้เน้นว่าพระมหากษัตริย์เป็นหัวใจของ “ความเป็นไทย” แต่ท่านก็ได้ช่วยสถาปนาอุดมคติแบบพ่อขุน เช่นเดียวกับพ่อขุนรามคำแหงที่ทรงอุปถัมภ์ประชาชน อันเป็นรูปแบบสำหรับผู้ปกครองไทยต่อๆ มา พระยาอนุมานฯ ได้เน้นภาพ “พ่อของราษฎร” ซึ่งปกครองแบบ “พ่อปกครองลูก” ภาพนี้ทำให้ผมนึกถึงเรื่องเชื้อชาติและตระกูลของพระยาอนุมานฯ ในฐานะลูกจีน ที่ได้นำเอาโมทัศน์ขงจื้อเกี่ยวกับการปกครองแบบ “พ่อ” มาใช้ในสมัยจอมพล ป. รูปแบบ “พ่อปกครองลูก” นี้สอดคล้องกับอุดมคติขงจื้อที่เน้นหน้าที่และสิทธิของพ่อในการปกครองทั้งลูกและทั้งประชาชน

โลกทรรศน์ของพระยาอนุมานฯ ถูกสร้างขึ้นในยุคที่จักรวรรดินิยมตะวันตกเข้ามาล่าเมืองขึ้นในทวีปเอเชีย เพื่อบ้านรอบเมืองไทยที่เคยเป็นราชอาณาจักรที่มีอิสรภาพมาหลายร้อยปี ต่างก็ตกเป็นอาณานิคมเราปฏิเสธไม่ได้ว่าสถานการณ์นี้ส่งผลกระทบต่อผู้ปกครองรวมทั้งข้าราชการที่มีตำแหน่งสูงอย่างไม่ต้องสงสัย ผลงานของพระยาอนุมานฯ เป็นหนึ่งในหลายวิธีที่ชนชั้นปกครองในยุคนั้นตอบสนองกับสถานการณ์นี้ ทั้งในเชิงอุดมคติและยุทธศาสตร์ ท่านเป็นปัญญาชนคนหนึ่งที่ช่วยผู้นำในการสร้างประเทศให้มีอารยธรรมสูง เพื่อให้เหล่าผู้นำมั่นใจได้ว่าชาติไทยคือมหาอำนาจในแหลมทอง

ผลงานของพระยาอนุมานฯ ราชชนมียุทธศิลป์ในการปลูกฝังทัศนคติของชาวเมืองต่อชนบท ท่านวาทภาพชนบทต้นแบบอันอยู่ในความรู้สึคนึกคิดของคนไทยจนถึงวันนี้ ในโลกทรรศน์ของท่าน ผู้นำในเมืองเป็นผู้มีบุคลิกลักษณะเป็นอัจฉริยะ ส่วนหมู่บ้านชนบทยังอยู่ห่างไกลจากความเจริญ ความคิดนี้ทำให้คนในเมืองมองคนในชนบทแตกต่างและด้อยความเจริญ ชนบทที่มีธรรมชาติบริสุทธิ์ สงบสุข มีขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ทั้งหมดนี้ย่อมทำให้ “เมืองไทยนี้ดี” แต่ในขณะเดียวกันชาวนาชาวไร่ เป็นคนที่โง่งมง่าย เพราะฉะนั้นชนชั้นนำผู้มีปัญญา ความสามารถ และความรอบคอบเท่านั้น ที่มีหน้าที่พิจารณารักษาและบำรุงประเทศ พระยาอนุมานฯ ไม่นิยมระบอบประชาธิปไตยแบบเสียงข้างมาก แต่เน้นหน้าที่ของชนชั้นนำมากกว่าสิทธิของชนชั้นล่าง ทั้งนี้ด้วยเหตุว่าคนเรา “สูงต่ำ

(๑๐) พระยาอนุนามานราชชน
ปราชญ์สำนักขุนผู้นิรมิต “ความเป็นไทย”

คำชาวไม่เท่ากัน”

ศาสตราจารย์สายชล สัตยานุรักษ์ เป็นนักประวัติศาสตร์ดีเด่นที่มีความรู้กว้างขวาง โดยเฉพาะประวัติศาสตร์สมัยจักรีวงศ์ และประวัติศาสตร์ความคิดทั้งกระแสหลักและกระแสรอง ไม่เป็นที่สงสัยเลยว่า อาจารย์สายชลรู้จักงานนิพนธ์ของพระยาอนุนามา เป็นอย่างดี ใช้ข้อมูลที่เป็นจดหมายเหตุ รวมทั้งหนังสืออีกจำนวนมาก อาจารย์ได้ขุดข้อเท็จจริงใหม่ๆ ขึ้นมานำเสนอ และวิเคราะห์งานของพระยาอนุนามาทุกทศวรรษ เพื่อจะแสดงให้เห็นว่า งานนิพนธ์เหล่านี้เป็นองค์ความรู้ (oeuvre) อันหนึ่งอันเดียวกัน ที่สำคัญคือ หนังสือเล่มนี้ได้ช่วยเปิดให้เรามองทะลุเข้าไปเห็นวิถีคิดของผู้นำไทย

พระยาอนุนามา มิได้มีอำนาจการเมืองโดยตรง และอาจไม่ต้องทำให้คนทั้งหลายเห็นว่าท่านเกี่ยวข้องกับ “การเมือง” แต่ท่านมีอำนาจทางปัญญา และเป็นปัญญาชนคนสำคัญในจำนวนหยิบมือที่สถาปนารัชฎาการเมือง สถาปนาวัฒนธรรมไทย หนังสือเล่มนี้วิเคราะห์วิจารณ์งานนิพนธ์ของท่าน แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และอำนาจการเมือง อันเป็นความสัมพันธ์ที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะในยุคใดก็ตาม

เมื่อผมมองสถานการณ์การเมืองไทยในปัจจุบัน ผมเห็นว่า ชื่อของพระยาอนุนามาราชชน เป็นชื่อของนักทฤษฎีสังคมคนหนึ่งที่เราจะลืมไปไม่ได้เลยเป็นอันขาด

ศ. ดร. เกรก เจ เรย์โนลด์ส์

แคนเบอร์รา

ตุลาคม ๒๕๕๕

ลานนาไทยมีกษัตริย์มีดวงองค์หนึ่ง ชื่อพระยาเม็ງราย เป็นกษัตริย์องค์ที่ต่างเมืองเชียงใหม่
กษัตริย์องค์นี้เป็นผู้ที่อาณาจักรพม่ารวมตัวของพวกมอญโค และเป็นราชสหายอันสนิทกับพระ
เจ้ารามคำแหงมหาราช คือพระร่วง เพราะฉะนั้น แดนทิเบตไทยในสมัยนี้จึงนับ
ได้ว่า คุ้นเคยกับชาติไทยเป็นครั้งแรก แคว้นทั้งแคว้นเอามาเป็นเอกออกเป็นสองตอน ตอน
บนอยู่ในปกครองของราชวงศ์พระยาเม็ງราย ตอนใต้อยู่ในปกครองของราชวงศ์พระร่วง
สุโขทัย

นพ ๒๙๔ ๖๑๔ ๖๑๕

พ.ศ. 1893 พระเจ้าอู่ทองซึ่งเป็นกษัตริย์ไทยสายพระเจ้าพรหม โสภโศกจาก
เมืองอู่ทองมาสร้างกรุงศรีอยุธยา จึงเกิดแยกเป็นไทยฝ่ายเหนือ คือกรุงสุโขทัย และไทย
ฝ่ายใต้ คือกรุงศรีอยุธยาขึ้น ถึง พ.ศ. 1921 กรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินสมเด็จพระบรม
ราชาที่ 1 ไทแคว้นสุโขทัยมารวมกันเป็นประเทศเดียวและในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชา
นี้ กรุงศรีอยุธยาได้ยกทัพไปตีโคกูระประเทศกัมพูชาหรือเขมร ทั้งนี้ เนื่องมาจากเหตุประเทศ
เขมรยกทัพเข้ามาบุกรุกดินแดนไทยทางหัวเมืองตะนาวศรี ซึ่งเคยเป็นอาณาเขตของกรุง
ศรีอยุธยามาแต่ก่อน ต่อมาถึง พ.ศ. 1991 ในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้มีการ
จัดระเบียบปกครองประเทศ แบ่งเป็นฝ่ายพนาและพลเรือน กับโคกูระพระราชกำหนด
กคมาตราช่าง ๆ ขึ้นอีกมากมาย เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถจึงเป็นพระมหากษัตริย์
ไทยพระองค์หนึ่ง ที่ขังวางรากฐานระเบียบการปกครองของประเทศซึ่งใช้เป็นแบบฉบับต่อมา
จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ 5 ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยเดียวกันนี้ ทางลานนาไทยมีกษัตริย์
สำคัญองค์หนึ่งคือ ท้าวท้าวท้าว ซึ่งเป็นกษัตริย์กษัตริย์ในสงครามโคกูระรบพุ่งกับสมเด็จพระ
บรมไตรโลกนาถหลายคราวไม่แพ้กัน พุทธศาสนิกชนเป็นไมตรีกัน

พ.ศ. 2112 กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ในระยะนั้นมี พระสุริโยทัยเห็นสมเด็จพระ
พระจักรพรรดิ โคกูระบรมขมสมเด็จพระจักรพรรดิ ต้องเสด็จพระขมทัพในกลางสนามรบราชคฤ์ราช
พระสุริโยทัยจึงเป็นวีรสตรีของชาติไทยคนหนึ่ง ที่เป็แบบฉบับของไทย ซึ่งมีความกล้าหาญ
กล้าเพื่อชาติไทยแท้ ประเทศไทยคงเป็นประเทศราชขึ้นพม่าเป็นเวลา 15 ปี จึงกลับ
เป็นเอกราชโคกูระประเทศพระคุณสมเด็จพระบรมไตร

สมเด็จพระนเรศวรมหาราช เป็นหลานสายของพระสุริโยทัย ทรงเป็นนักรบที่มีวิชา
สามารถอย่างเยี่ยมยอด ควบคุมไว้ด้วยยกองว่าเป็นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชพระองค์เอกสมัยกรุงศรี
อยุธยาเป็นราชธานี เสมอด้วยพระเจ้ารามคำแหงมหาราช ซึ่งเป็นมหาราชองค์เอกสมัยกรุง
สุโขทัยเป็นราชธานี ในระยะเดียวกันนี้ แคว้นลานนาไทยตกไปเป็นประเทศราชขึ้นแก่พม่าด้วย
เหมือนกัน คนเหตุ ที่ต้องเสียบ้านเสียเมือง ก็เพราะชาวสามัคคีรบราดาพันกันเองไม่ผูกพัน
แล้วไปอีกเอาพวกคางเมืองคางชาติเขมรมาเกี่ยวข้องด้วย เป็นเหตุที่เรียกกันว่า ทัพที่คางคาง
คมท้าวคางคาง เป็นเรื่องชกชกเขมรมา ในที่สุดก็อ่อนกำลังลง เป็ประตุเมืองให้ศัตรูของชาติ
มีโอกาสเขมรเข้ายึดเอาบ้านเมืองโค

กรุงศรีอยุธยาตั้งแก่กลับคืนถิ่นสภาพมาได้เพราะด้วยพระบรมไตรนเรศวร
๒๙๕ (๑๐)

/มหาราช

ลายมือของพระยาอนุমানราชธนะ ในการตรวจแก้ต้นฉบับ (ภาพจาก รวม
เรื่องของศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชธนะ ฉบับพิมพ์ดีดและลายมือตรวจแก้.
กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร)

คำนำ

พระยาอนุนามนราชชน
ปราชญ์สามัญชนผู้รักชาติ “ความเป็นไทย”

พระยาอนุนามนราชชนเป็นนักปราชญ์ที่แตกต่างจากปัญญาชน
อื่นๆ ในสังคมไทย ในแง่ที่ได้รับความยกย่องอย่างสูงจากทุกฝ่าย กล่าว
คือ ปัญญาชนส่วนใหญ่ได้รับความเคารพยกย่องจากฝ่ายอนุรักษนิยม
แต่กลับถูกมองในเชิงลบจากฝ่ายอื่นๆ และปัญญาชนบางท่านได้รับการ
เคารพยกย่องอย่างมากจากฝ่ายเสรีนิยม แต่ได้รับการประณามจากฝ่าย
อนุรักษนิยม ส่วนพระยาอนุนามนราชชนกลับยืนยงอยู่ในวงวิชาการและ
สังคมไทยอย่างสง่างามตลอดมา

ด้วยเหตุผลข้างต้นเพียงประการเดียว ก็ทำให้พระยาอนุนามน
ราชชนและผลงานของท่านน่าสนใจเป็นพิเศษ แต่แท้ที่จริงแล้วมีเหตุผล
อีกหลายข้อที่ทำให้ผลงานของพระยาอนุนามนราชชนมีความสำคัญ เช่น
ผลงานทางมานุษยวิทยาของท่านยังคงได้รับการยกย่องและการอ้างอิง
จากนักวิชาการสืบมาจนถึงปัจจุบัน ผลงานของท่านแสดงให้เห็นถึงการ
ผสมผสานระหว่างจารีตทางปัญญาของไทยกับจารีตทางปัญญาของ
ตะวันตกอย่างชัดเจน และผลงานของท่านยังคงมีอิทธิพลอย่างสูงต่อวิธี
คิดของคนไทยเกี่ยวกับ “สังคมและวัฒนธรรมไทย” เป็นต้น

ความสำคัญของพระยาอนุนามนราชชนเห็นได้จากกรณีที่ “องค์การ
ศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้
ประกาศเกียรติคุณยกย่องศาสตราจารย์ พระยาอนุนามนราชชน (ยง
เสวีจอร์โกเศศ) เป็นบุคคลผู้มีผลงานดีเด่นทางวัฒนธรรมระดับโลก ประจำปี

ปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ ...หน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและเอกชนร่วมกัน
จัดกิจกรรมรำลึกถึงคุณงามความดีที่ท่านสร้างสรรค์ผลงานอันเป็น
ประโยชน์ไว้แก่ส่วนรวม ตลอดจนเผยแพร่เกียรติคุณให้ปรากฏ”^{๑๑}

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราชพงศุปวงศัพทธานุกร ทรงกล่าวถึง
พระยาอนุমানราชชนไว้ว่า “ท่านเป็นบุคคลตัวอย่างของชาติไทยได้คิ
สนองคุณประเทศชาติด้วยน้ำพักน้ำแรง วิริยะอุตสาหะ ประกอบการงาน
รุดหน้าอยู่เสมอ ทั้งนี้โดยยึดมั่นในคุณธรรมของไทย คงแก่เรียนในภาษา
ไทย ประวัติศาสตร์ไทย และวัฒนธรรมไทย สมควรแล้วที่เราจะยกย่อง
สรรเสริญท่าน”^{๑๒}

ส่วนศาสตราจารย์วิลเลียม เจ. เก็ดนีย์ (William J. Gedney)
ชาวอเมริกันกล่าวว่า “วิชาความรู้ของท่าน ทำให้อาจารย์รุ่นหลังและ
นิสิตนักศึกษาพากันสยบแทบเท้าของท่าน และยกย่องท่านว่า เป็น
ศาสตราจารย์ชั้นยอดเยี่ยมท่านหนึ่ง อันพึงได้รับความเคารพสักการะ
...ท่านผู้นี้ก็มีได้มีโคตรตระกูลเป็นไทยแท้ แต่จะมีใครอีกเล่าที่อุทิศตน
ให้แก่ประเพณีไทย ประวัติศาสตร์ และภาษาไทย ยิ่งไปกว่าพระยา
อนุমানราชชน”^{๑๓} สุลักษณ์ ศิวรักษ์ ปัญญาชนสำคัญของไทยในปัจจุบัน
เป็นผู้หนึ่งที่เคยกราบแทบเท้าพระยาอนุমানราชชนเพื่อฝากตัวเป็นศิษย์
ของท่าน

การทำความเข้าใจผลงานของพระยาอนุমানราชชน รวมทั้ง
บริบททางสังคมที่มีผลต่อการสร้างผลงานต่างๆ และอิทธิพลที่ผลงาน
ของท่านมีต่อสังคมไทย จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง หนังสือ
เล่มนี้มุ่งทำความเข้าใจชีวิตและผลงานของพระยาอนุমানราชชนในแง่
ของการสร้างความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดย
พิจารณาอย่างสัมพันธ์กับบริบททางการเมืองและการเคลื่อนไหวทาง
อุดมการณ์ในสังคมไทยตั้งแต่การปฏิวัติสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงต้น
ทศวรรษ ๒๕๑๐ การมองในแง่นี้ถือได้ว่าเป็นมุมมองใหม่ที่จะช่วยให้
เข้าใจผลงานแต่ละเรื่องของพระยาอนุমানราชชนอย่างลึกซึ้งและรอบ
ด้านขึ้น เข้าใจอิทธิพลของผลงานทั้งหมดของพระยาอนุমানราชชน
ต่อสังคมไทยชัดเจนขึ้น รวมทั้งความคิดในเรื่อง “การพัฒนาชนบท”

ซึ่งพระยาอนุমানราชชนเสนอต่อรัฐบาลอย่างเป็นทางการเป็นระบบในยุคเริ่มต้น
สงครามเย็นในทศวรรษ ๒๔๙๐ ด้วย

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์ ดร. เกรก เจ เรย์โนลด์ส์
ซึ่งไม่เพียงแต่จะให้คำวิจารณ์ที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งเท่านั้น ยังกรุณา
เขียน “คำนิยม” ให้หนังสือเล่มนี้ด้วย และขอกราบขอบพระคุณ
ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ กับศาสตราจารย์ ดร. จิตรพิพัย
นาถสุภา ที่กรุณาให้คำวิจารณ์ที่มีคุณค่าและเป็นประโยชน์อย่างมาก
อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนไม่สามารถแก้ไขปรับปรุงในทุกประเด็นที่ปรมาจารย์
ทั้งสามท่านได้กรุณาเสนอแนะ ความผิดพลาดและความบกพร่องทั้งปวง
ในหนังสือเล่มนี้จึงเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงผู้เดียวโดยแท้

ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณคุณสุจิตต์ วงษ์เทศ ที่ให้ความเมตตา
กรุณาแก่ผู้เขียนเป็นอย่างยิ่ง จนทำให้ผลงานของผู้เขียนได้รับการตีพิมพ์
เผยแพร่หลายเล่ม ซึ่งทำให้ผู้เขียนมีกำลังใจในการทำงานวิชาการ ขอ
ขอบพระคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่กรุณาให้ทุนสนับสนุน
การวิจัยด้วยดีตลอดมา และขอขอบพระคุณสำนักพิมพ์มติชน โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งคุณอพิสิทธิ์ ธีระจารุวรรณ ที่ได้จัดพิมพ์หนังสือของผู้เขียนหลาย
เล่มอย่างประณีตและสวยงาม

ศาสตราจารย์สายชล สัตยานุรักษ์
ต้นฤดูร้อน ๒๕๕๔

เชิงอรรถ

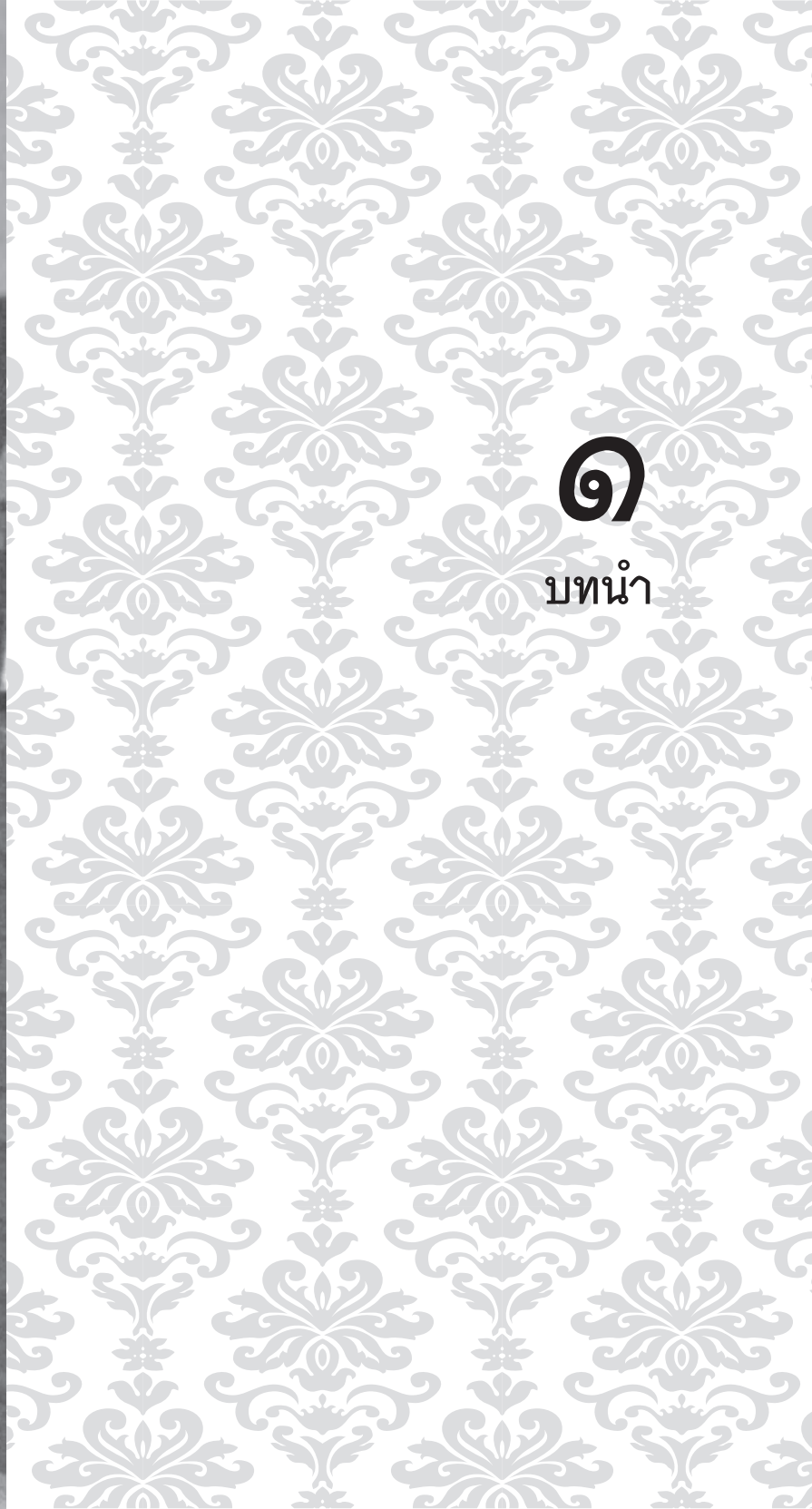
^๑ ทวีศักดิ์ เสนาณรงค์, “คำนำ” งานนิพนธ์ชุดสมบูรณ์ของศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน. หมวดชีวิตประวัติ เล่มที่ ๒ เรื่องอัตชีวประวัติพระยาอนุমানราชชนและสัมภาษณ์เสฐียรโกเศศ, กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของคุรุสภา และมูลนิธิเสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป, ๒๕๓๑, น. “คำนำ”

^๒ อ้างใน สมจัย อนุমানราชชน สมศรี สุกมลนันทน์ มัลลีย์ เวชชาชีวะ, พระยาอนุমানราชชน “เสฐียรโกเศศ” พ่อของลูก. พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพฯ : แม่คำฝาง, ๒๕๓๐, น. ๑๐.

^๓ เรื่องเดียวกัน, น. ๑๑.

พระยาอนุমানราชชน
ปราชญ์สามัญชนผู้ริเริ่ม
“ความเป็นไทย”

๑

บทนำ

พระยาอนุমানราชชนเป็นปัญญาชนสำคัญคนหนึ่งในยุคที่สังคมไทยเปลี่ยนจากสังคมจารีตมาเป็นสังคมสมัยใหม่ ซึ่งใน “ยุคเปลี่ยนผ่าน” นี้ปัญญาชนจะต้องแสวงหาความรู้และครุ่นคิดอย่างจริงจังเพื่อเสนอทางเลือกแก่สังคมไทย ว่าควรจะเปลี่ยนแปลงสังคมมากน้อยเพียงใด เปลี่ยนโดยใคร และเปลี่ยนอย่างไร และควรจะรักษามรดกทางวัฒนธรรมเดิมเอาไว้หรือไม่ เพียงใด อย่างไร เพื่อให้สังคมบรรลุเป้าหมายอันดีงามตามทัศนะของปัญญาชนนั้นๆ หรือตามทัศนะของบุคคลหรือกลุ่มคน หรือชนชั้นที่ปัญญาชนนั้นๆ สนับสนุน

พระยาอนุমানราชชนสร้างความรู้เพื่อเสนอทางเลือกแก่สังคมไทยในระหว่างทศวรรษ ๒๔๗๐ ถึงต้นทศวรรษ ๒๕๑๐ ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวนี้มีปัญญาชนสำคัญหลายคนเสนอทัศนะทางสังคมของตนอย่างกระตือรือร้น ปัญญาชนส่วนหนึ่งเป็นผู้สนับสนุนผู้กุมอำนาจรัฐ เช่น หลวงวิจิตรวาทการ ปัญญาชนอีกส่วนหนึ่งเป็นคนหัวก้าวหน้าที่ต้องการผลักดันให้สังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมที่เสมอภาค มีเสรีภาพและความยุติธรรม เช่น กุหลาบ สายประดิษฐ์, มาลัย ชูพินิจ, สุภา ศิริมานนท์, ทวีป วรดิลก ฯลฯ ในขณะที่ปัญญาชนบางคนสมาทานแนวความคิดแบบมาร์กซิสต์ที่ต้องการสร้างความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ โดยเห็นว่าเป็นรากฐานของความเป็นประชาธิปไตยทางการเมืองในระบบบงสังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ เช่น จิตร ภูมิศักดิ์, อัศนี พลจันทร, อุดม ศรีสุวรรณ และปัญญาชนบางคนพยายามสร้างและปรับเปลี่ยนความหมายของ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” โดยมุ่งหวังอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ

พระยาอนุমানราชชนมีบทบาทคล้ายคลึงกับหลวงวิจิตรวาทการ นั่นคือ เลือกตั้งกักตุนอยู่ในฝ่ายชนชั้นนำทางการเมือง และสร้างความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการกำหนดและการดำเนินนโยบายต่างๆ ของชนชั้นนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายทางวัฒนธรรมที่เป็นรากฐานของการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจใน “ชาติไทย”

ในอดีตที่ผ่านมา เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่าผลงานของพระยาอนุमानราชชนมีประโยชน์อย่างมากต่อวงวิชาการ แต่การที่ความรู้ที่

พระยาอนุমানราชชนสร้างขึ้นมีอิทธิพลอย่างมากและอย่างยาวนาน จนมีส่วนอย่างสำคัญในการเสริมสร้างพลังให้แก่วิถีคิดกระแสหลักเกี่ยวกับ “สังคมและวัฒนธรรมไทย” ทำให้การศึกษา “ความหมาย” ของ “ความรู้” ที่พระยาอนุমানราชชนสร้างขึ้นมีความสำคัญมากเป็นพิเศษ เพราะช่วยให้มองเห็นถึงความหมายทางการเมืองที่แฝงเร้นอย่างมิดชิด และแนบเนียนใน “ความรู้” ที่มีผลอย่างลึกซึ้งต่อการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงอำนาจในการจัดสรรทรัพยากรและการดำเนินนโยบายทางการเมืองของรัฐบาล

อาจกล่าวได้ว่า บทบาท “ทางการเมือง” ที่สำคัญของพระยาอนุমানราชชน ก็คือการเลือกสรรมโนทัศน์ “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ที่ปัญญาชนกระแสหลักในอดีตและในยุคเดียวกันได้สร้างขึ้น แล้วนำมาสืบทอดและปรับเปลี่ยนความหมายเพื่อตอบสนองบริบททางสังคมและการเมืองในช่วงเวลาต่างๆ พระยาอนุমানราชชนจึงมีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้วิถีคิดกระแสหลักเกี่ยวกับ “สังคมและวัฒนธรรมไทย” มีอิทธิพลสืบมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพระยาอนุমানราชชนมีบทบาทอย่างมากในการทำให้ชนบทกรรมนิยมประเพณีหรือวัฒนธรรมของชาวบ้านในชนบทกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “วัฒนธรรมแห่งชาติ” ซึ่งปัญญาชนกระแสหลักอื่นๆ ไม่เคยมีบทบาทในแง่นี้มาก่อน แต่พระยาอนุमानราชชนก็ได้กำหนดสถานภาพวัฒนธรรมชาวบ้านให้อยู่ในชั้นต่ำที่สุด ซึ่งส่งผลทำให้วิถีคิดเกี่ยวกับ “สังคมและวัฒนธรรมไทย” แบบเดิมยังคงมีพลังอย่างสูงในสังคมไทยสืบมา

ภาพของพระยาอนุमानราชชนในแง่ที่กล่าวข้างต้นนี้ ขัดแย้งกับภาพลักษณ์ของพระยาอนุमानราชชนที่ได้รับการยกย่องเป็นนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียน ซึ่งนักวิชาการทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศรับรู้มาแต่เดิม ดังนั้น จึงจำเป็นต้องทำการพิสูจน์อย่างละเอียดว่าผลงานของพระยาอนุमानราชชนเกี่ยวพันกับการเมืองอย่างแนบแน่น แม้ว่าเมื่อมองด้วยวิถีคิดแบบหลังสมัยใหม่แล้ว ความสัมพันธ์ระหว่าง “ความรู้กับอำนาจ” นับเป็นเรื่องปรกติธรรมดา ไม่ว่าจะ เป็นความรู้ที่สร้างขึ้นโดยใคร ที่ไหน และเมื่อไรก็ตาม

การพิจารณาบทบาทและความหมายทางการเมืองของความรู้ที่พระยาอนุমানราชชนสร้างขึ้นในหนังสือนี้ มิได้เป็นไปเพื่อสรรเสริญหรือประณาม แต่เพื่อจะทำให้เห็นอย่างละเอียดชัดเจนว่า ความรู้ที่พระยาอนุমানราชชนสร้างขึ้นตลอดระยะเวลายาวนานกว่า ๔ ทศวรรษนั้น เกิดขึ้นท่ามกลางบริบททางสังคมการเมืองเช่นใด บริบททางสังคมการเมืองในแต่ละทศวรรษมีผลต่อความรู้ที่พระยาอนุমানราชชนสร้างขึ้นอย่างไร และความรู้เหล่านั้นทำให้คนไทยมีวิถีคิดเกี่ยวกับสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างไร โดยหวังว่าจะช่วยให้คนไทยเข้าใจรากฐานทางความคิดหรือวิถีคิดของตนเองชัดเจนขึ้น และหวังด้วยว่าการวิเคราะห์ความหมายทางการเมืองของความรู้จะช่วยเสริมสร้างทัศนวิพากษ์ของคนไทยให้มีพลังมากขึ้น เพราะทัศนวิพากษ์สำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงชีวิตและการปฏิบัติภารกิจทางสังคมในโลกยุคโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคที่สังคมไทยมีความขัดแย้งทางความคิดและทางการเมืองอย่างรุนแรง และแต่ละฝ่ายใช้ความรู้และความคิดเห็นจากจุดยืนของตนเองในการต่อสู้ทางการเมือง

ควรกล่าวไว้ ณ ที่นี้ด้วยว่า บทบาท “ทางการเมือง” ของพระยาอนุমানราชชน มิได้เกิดขึ้นด้วยความปรารถนาที่จะมีตำแหน่งระดับสูงในคณะรัฐมนตรี หรือมีความต้องการที่จะสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจดังจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่าพระยาอนุমানราชชนดำเนินชีวิตอย่างสมถะเรียบง่ายจนตลอดชีวิต และมีได้สิ่งสมर्थทรัพย์เงินทองจำนวนมากไว้ให้แก่ลูกหลานแต่อย่างใด แม้ว่าการสร้างความรู้และวิถีการดำเนินชีวิตจะทำให้พระยาอนุमानราชชนมีอำนาจทางปัญญาและอำนาจทางคุณธรรม (ซึ่งอาจเรียกรวมกันว่าเป็นอำนาจทาง “การเมืองวัฒนธรรม”) ก็ตาม

บทบาท “ทางการเมือง” ของพระยาอนุमानราชชน ส่วนหนึ่งเกิดจากการรับราชการในตำแหน่งที่ใกล้ชิดกับจอมพล ป. พิบูลสงคราม หลังจากที่ต้องว่างงานอยู่นานเนื่องจากเกิดการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองใน พ.ศ. ๒๔๗๕ และมีนายทหารเข้ามาแย่งเอาตำแหน่งราชการในกรมศุลกากรไป ผลงานของพระยา

อนุমানราชชนในทศวรรษ ๒๔๘๐ ตอบสนองต่อ “นโยบายสร้างชาติไทยให้เป็นมหาอำนาจในแหลมทอง” อย่างเห็นได้ชัด แม้ว่าจะเป็นการสร้างความรู้ทางภาษา นิรุกติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ที่มีลักษณะเป็นวิชาการมากสักเพียงใดก็ตาม ส่วนผลงานในทศวรรษ ๒๔๙๐ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นความรู้ทางมานุษยวิทยา ก็ตอบสนองต่อนโยบายชาตินิยมทางวัฒนธรรมของรัฐบาลจอมพล ป. อย่างชัดเจน เพราะในทศวรรษ ๒๔๙๐ มีการต่อสู้ทางอุดมการณ์อย่างเข้มข้น อุดมการณ์กษัตริย์นิยมได้รับการฟื้นฟูจนมีพลังสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ “ฝ่ายซ้าย” ก็เสนออุดมการณ์สังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ออกมาอย่างคึกคัก จนอาจกล่าวได้ว่า ความรู้ที่สร้างโดยพระยาอนุমানราชชนในทศวรรษ ๒๔๙๐ นี้ เกิดขึ้นเพื่อต่อสู้และตอบโต้กับพลังของอุดมการณ์กษัตริย์นิยมและพลังของอุดมการณ์สังคมนิยม-คอมมิวนิสต์ไปพร้อมกัน

หลังจากยุคจอมพล ป. ลึกลับสุดลง พระยาอนุমানราชชนไม่ได้ทำงานให้จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยตรง เพราะจอมพลสฤษดิ์มีหลวงวิจิตรวาทการและพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครสิริพงศ์ประพันธ์ เป็นที่ปรึกษาหลักอยู่แล้ว อีกทั้งยังมี ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เป็นผู้สร้างความรู้เพื่อนิยาม “ความเป็นไทย” ที่ช่วยจรรโลงระบอบการเมืองของจอมพลสฤษดิ์ให้มั่นคงอีกทางหนึ่งด้วย^๑ อย่างไรก็ตาม ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ พระยาอนุমানราชชนยังคงพยายามสร้างความรู้เพื่อเสนอแนวทางในการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่เป็นฐานให้แก่การพัฒนาชนบท และการกำหนดนโยบายทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคพัฒนา

บทบาท “ทางการเมือง” ของพระยาอนุমানราชชน อีกส่วนหนึ่งเกิดจากการทำงานในราชบัณฑิตยสถานซึ่งเป็นสถาบันทางวิชาการชั้นสูงของชาติ ที่สืบทอดจารีตทางปัญญา (Intellectual Tradition) ของชนชั้นนำทางวัฒนธรรมสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยส่วนตัวแล้วพระยาอนุমানราชชนมีความสนใจวรรณคดี สันสกฤตและความรู้ตามจารีตทางปัญญาของชนชั้นสูงมาตั้งแต่วัย

หนุ่ม ทำให้พระยาอนูมานราชชนนมีวิธีคิดที่ผูกพันกับจารีตประเพณีอยู่
มาก อย่างไรก็ตาม พระยาอนูมานราชชนนไม่ได้มุ่งผลิตซ้ำความรู้ตาม
จารีตเดิมโดยปราศจากการปรับปรุงแต่งด้วยความรู้ใหม่ๆ เพราะในบริบท
ที่มีการแข่งขันต่อสู้ทางความคิดอย่างเข้มข้นระหว่างปัญญาชนหลาย
ฝ่ายในทศวรรษ ๒๔๙๐ พระยาอนูมานราชชนนมองเห็นประโยชน์ที่จะ
นำความรู้ทางมานุษยวิทยาแบบตะวันตกมาประยุกต์ใช้ เพื่อเสนอทาง
เลือกสำหรับ “การพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมไทย” ที่แตกต่างจากทาง
เลือกอื่นๆ ที่กำลังไหลเวียนอยู่ในพื้นที่ทางสังคมและพื้นที่ทางความ
รู้สึกนึกคิดในเวลานั้น

ทางเลือกที่พระยาอนูมานราชชนนเสนอในทศวรรษ ๒๔๙๐ และ
ทศวรรษ ๒๕๐๐ แตกต่างจากที่พระยาอนูมานราชชนนเคยเสนอมาแล้วใน
ทศวรรษ ๒๔๘๐ นั่นก็คือ ให้ชนชั้นนำของประเทศทำการพัฒนาสังคม
และวัฒนธรรมไทยให้เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยไม่ละทิ้งมรดกจากอดีตที่เป็น
รากฐานทางวัฒนธรรมเดิมของไทยเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งนับตั้งแต่กลาง
ทศวรรษ ๒๔๙๐ เป็นต้นมา ซึ่งพระยาอนูมานราชชนนได้เน้นให้พัฒนา
ประเทศโดยรักษามรดกจากอดีตไว้ให้มากที่สุด ข้อเสนอดังกล่าวนี้
สอดคล้องกับความต้องการของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม (สมัย
ที่ ๒) และรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มุ่งรักษาโครงสร้างสังคม
แบบแบ่งคนออกเป็นลำดับชั้นและโครงสร้างรัฐแบบรวมศูนย์อำนาจ
โดยอาศัยจารีตประเพณีและอุดมการณ์แบบอนุรักษนิยม ซึ่งจะทำให้
อำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มี
ความชอบธรรมและความมั่นคง ในขณะที่เสียงเรียกร้องให้เปลี่ยนแปลง
สังคมไปสู่สภาวะที่ประชาชนมีสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคได้ถูก
ปราบปรามหรือถูกเบียดขับจนอ่อนกำลังลง

ดังนั้น ถึงแม้ว่าพระยาอนูมานราชชนนจะได้รวบรวมข้อมูลใหม่และ
สร้างความรู้ใหม่เกี่ยวกับ “สังคมและวัฒนธรรมไทย” ขึ้นมามาก แต่ก็
เป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่หลุดออกไปจากกรอบโครงหลักทางความคิดแบบ
จารีตประเพณี และถึงแม้ว่าพระยาอนูมานราชชนนจะมีความสัมพันธ์ทาง
ความคิดอย่างใกล้ชิดกับชนชั้นนำรุ่นใหม่ที่กำลังก้าวขึ้นมาใช้อำนาจภายหลัง

การปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ แต่ก็ยังคงรักษาความสัมพันธ์ทางความคิดอย่างใกล้ชิดกับชนชั้นนำในระบบเดิมเอาไว้

ผลงานของพระยาอนุমানราชธนจึงเป็นผลจากการผสมผสานระหว่างจารีตทางปัญญาของไทยที่เป็นมรดกจากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กับจารีตทางปัญญาของตะวันตกยุคก่อนและหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ นับเป็นการผสมผสานระหว่าง “ของเก่า” กับ “ของใหม่” ได้อย่างน่าตื่นตาตื่นใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการเลือกสรรระหว่าง “ของเก่า” กับ “ของใหม่” ของพระยาอนุমানราชธนนั้น เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองต่อบริบทของสังคมการเมืองไทยใน “ยุคเปลี่ยนผ่าน” จากยุคที่ปกครองใน “ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์” มาสู่ยุค “เชื้อผู้นำชาติพันธุ์” จนก้าวไปสู่ยุค “พ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ” ในที่สุดทำให้ผลงานของพระยาอนุমানราชธนช่วยสะท้อนบรรยากาศของสังคมการเมืองไทยใน “ยุคเปลี่ยนผ่าน” ดังกล่าวนี้อย่างดียิ่ง ดังจะได้แสดงให้เห็นอย่างละเอียดชัดเจนต่อไปข้างหน้า

เชิงอรรถ

^๑ โปรดดู สายชล สัตยานุรักษ์, *คึกฤทธิ์กับประดิษฐกรรม “ความเป็นไทย”* เล่ม ๒. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๐, น. ๑๕-๑๕๗.